

Van mecenas tot minnaar

Sandra Jongenelen Op allerlei niveaus spelen de Vrienden van culturele organisaties een onmisbare rol. ‘Het zijn je ambassadeurs’, stelde directeur Peter Schoon eind vorig jaar bij de heropening van ‘zijn’ Dordrechts Museum. ‘Het zijn ook je critici die je wakker houden en je soms een cadeautje geven.’¹

Cultuurvrienden zorgen voor maatschappelijk draagvlak, verlenen financiële steun en geven gevraagd en ongevraagd feedback. In het verleden leidde dat nog weleens tot frictie tussen de Vrienden en het bestuur van de instelling. Maar nu er een jongere generatie bestuurders is die meer gericht lijkt op samenwerking, komt dit minder vaak voor. Ook is er een nieuw soort Vriendenclubs ontstaan; de ‘bestuurders’ daarvan zijn niet langer vrijwilliger, maar in dienst van de culturele instelling. Belangentegenstellingen behoren daarmee tot het verleden. De scheidslijn tussen vriendschap en mecenaat verdwijnt. Voorbeelden zijn het Rijksmuseum, Toneelgroep Amsterdam, het Holland Festival en Foam Fotografiemuseum Amsterdam.

Waar de directeur van een orkest, theater of museum de klassieke Vriendenclub soms wel als een eigenwijs machtsblok afschilderde, fungeren de interne Vriendenclubs als klankbord. Bij het Holland Festival hebben de leden

van de Board of Governors – een groep particulieren die minstens vijf jaar lang jaarlijks een substantiële bijdrage levert – een adviesfunctie. ‘Zij adviseren directie en bestuur gevraagd en ongevraagd en komen twee keer per jaar bijeen’, legt zakelijk directeur Annet Lekkerkerker uit. Ze vertelt dat de oprichting in het marktgerichte denken van de cultuursector past. ‘In Den Haag is er enthousiast op gereageerd.’

Ook Foam-directeur Marloes Krijnen betreft de Vrienden bij het beleid. Periodiek overlegt ze met Club Foam, een van de Vriendenorganisaties voor mensen uit het vak. De andere Vriendenvereniging – Foam Fund – levert expertise, bijvoorbeeld over juridische kwesties en marketing. Onder de zeventig leden zitten ook potentiële sponsors.

Het traditionele Vriendenconcept dateert uit de 19de eeuw, toen rijke particulieren hun betrokkenheid bij cultuur zagen als maatschappelijke plicht. Tegelijkertijd verhoogden de giften de status van de gever. De

gegoede burgerij stond aan de wieg van instituten als het Concertgebouw, het Rijksmuseum en het Stedelijk Museum. De Vriendenverenigingen waren er soms eerder dan de instelling zelf. Dat gold onder andere voor de Vriendenclubs van het Gemeentemuseum Den Haag, het Scheepvaartmuseum, het Brabants Orkest en het Dordrechts Museum. Het waren de Vrienden die de instellingen organisatorisch en financieel op poten zetten. Niet zo gek dus dat zulke Vrienden invloed wil(d)en uitoefenen.

Ook al zijn de Vriendenorganisaties een overblijfsel uit vroeger tijden, het model is springlevend. Of beter: het werd mede door staatssecretaris Rick van der Ploeg (PvdA) van Cultuur opnieuw op de kaart gezet. Hij noemde de Vrienden 'een belangrijke pijler onder het culturele bestel'. Mede daardoor veranderde de blik van instellingen. Het besef dat Vrienden het maatschappelijk en financieel draagvlak vertegenwoordigen, vatte langzaam post.

Bijvoorbeeld bij het Rijksmuseum, dat er decennialang lang niet aan wilde. Want Vrienden, zo liet het museum in 1995 weten, 'kosten meer dan ze opleveren', 'bovendien willen we absoluut geen inmenging in ons beleid'. (Schoonenboom 2006) Toch is er sinds 2006 een Vriendenvereniging, opgericht

door het museum zelf, met prinses Máxima als eerste Vriend. Prinses Marilène van Oranje, in dienst bij het museum, vertelt dat voormalig directeur Henk van Os er geen voorstander van was. 'Nu kun je niet meer zonder', verduidelijkt ze. In totaal zijn er 1400 leden.

Kijkje in de keuken

De interne Vriendenverenigingen die na de millenniumwisseling de kop opstaken, opereren soms onder een andere naam.

Vriendenverenigingen waren er soms eerder dan de instelling zelf

Vrienden zijn herdoopt tot (cultuur)minnaars of fans en zijn lid van een society of club. Net als de traditionele Vriendenverenigingen zorgen ze voor maatschappelijk en financieel draagvlak.

Toneelgroep Amsterdam (TA) begon er vorig seizoen mee. Balzac indachtig kregen de Vrienden de naam Minnaars, legt Marlène Kenens, hoofd marketing & publiciteit bij TA, uit. 'Je bent nooit de vriend van een vrouw als je haar minnaar kunt zijn', schreef de 19de-eeuwse Franse romanschrijver. Het zegt ook iets over de relatie. Kenens: 'Vriendschappen en vrienden zijn meer op afstand. Minnaars vertegenwoordigen het hart. De TA-Minnaars, van wie 75 procent 50-plusser is, willen graag contact met acteurs en regisseurs, een kijkje in de keuken. Ze zijn minnaar van Ivo, Hans en Halina. Het is een kleine hardcore club waar we onder andere openbare repetities en ontmoetingen voor organiseren, zodat ze ons werkproces van nabij kunnen volgen.'

Daarnaast beschikt het toneelgezelschap via Facebook over tweeduizend Vrienden, maar dat zijn volgens Kenens andere mensen. ‘Ze zijn jonger, directer, Vrienden van Vrienden die elkaar de onvervalste waarheid vertellen over de TA-voorstelling die ze net bezochten.’

Als alternatief voor de Vriend kwam het Holland Festival al eerder uit op het bredere Cultuurminnaar. Het Festival kent drie categorieën Cultuurminnaars: liefhebbers, begunstigers en beschermers. Op vertoon van hun status als Cultuurminnaar en afhankelijk van de bijdrage krijgen ze korting bij voorstellingen, uitnodigingen voor exclusieve bijeenkomsten en gratis toegang tot de jaarlijkse Vriendenvoorstelling. Voor de categorie Liefhebbers is het een soort vaste klantenkaart, legt Lekkerkerker uit. ‘In ruil voor de korting zorgt deze voor betrokkenheid en draagvlak. De Begunstigers en Beschermers zijn echt schenkers die het Holland Festival een warm hart toedragen. Zeker in deze tijd is het belangrijk te laten zien dat mensen het Holland Festival zo de moeite waard vinden dat ze ons geld geven.’

Vrienden nieuwe stijl

Een andere Vriendenclub nieuwe stijl is Club Foam, bedoeld voor creatieve professionals. Net als bij het Rijks, TA en het Holland Festival lag het initiatief voor de oprichting zeven jaar geleden bij het fotografiemuseum zelf. Drie jaar later volgde Foam Fan voor liefhebbers, en Foam Fund, een aandelenfonds met een knipoog.

De drie Vriendenorganisaties, met samen circa tweeduizend leden, krijgen een op hen toegesneden programma aangeboden. En er zijn plannen voor nog twee Vriendenverenigingen. Directeur Krijnen vertelt over de verzamelaarscursus die drie jaar geleden in samenwerking met veilinghuis Sotheby's van start ging. Daar zitten jongeren bij die bezig zijn met hun eerste banen. ‘Ze willen meer zijn dan fan, maar passen nog niet bij Foam

Fund. Voor deze groep willen we Foam Society oprichten. De eerste lichting gaat waarschijnlijk in 2012 van start.’

En dan is er nog een groep potentiële internationale Vrienden. Dat zijn mensen die nauwelijks weten dat Foam zich fysiek aan de Keizersgracht in Amsterdam bevindt. Zij associëren de naam met het magazine dat het fotomuseum uitgeeft. Die lezers kunnen lid worden van Club Foam International. Voor deze groep wil het museum *events* organiseren op plekken waar die Vrienden waarschijnlijk zitten; in Arles bijvoorbeeld, tijdens het internationale fotografiefestival.

Interne Vriendenclubs maken deel uit van het beleid van een instelling, maar ook traditionele Vrienden conformeren zich aan dat beleid. Uit een rondgang langs diverse belanghebbenden blijkt dat Vriendenverenigingen zich vooral dienend opstellen. Ze zijn niet politiek actief en koesteren geen ambities om ‘hun’ instellingen in Den Haag te vertegenwoordigen. Hoogstens gebeurt dat onder de paraplu van de organisatie die ze steunen, zoals bij Het Gelders Orkest (HGO).

In de jaren tachtig hielp de Vriendenvereniging het met opheffing bedreigde orkest overeind te blijven. Marian Louppen, voorzitter van de Vriendenvereniging van HGO, was destijds gedeputeerde in de provincie Gelderland. ‘Samen met de directeur en de Vrienden hebben we de zaak gemobiliseerd en de politiek benaderd. Op dit moment staan we voor een vergelijkbare uitdaging.’

En ook nu roeren de tweeduizend Vrienden zich. In zijn hoedanigheid als ambassadeur van de Vereniging Vrienden schreef voormalig politicus Jan Terlouw een vlammend betoog tegen de ophanden zijnde bezuinigingen op de podiumkunsten. Het stond eind vorig jaar op de opiniepagina van *de Volkskrant*. (Terlouw 2010) Tijdens het ‘schreeuwen voor cultuur’ in november werd er op allerlei plaatsen uit geciteerd.

Wel of niet lobbyen

De Vereniging Vrienden van het Concertgebouw en het Koninklijk Concertgebouworkest dacht vorig jaar uitgebreid na over de mogelijkheid tot lobbyen, vertelt algemeen secretaris Herman Paardekooper. Samen met de jongerenorganisatie Entree zijn er twintigduizend Vrienden. De discussie was geen gelopen race. ‘Het is een moeilijke situatie doordat wij twee instellingen dienen. Het orkest heeft een eigen lobby en ziet geen rol voor ons, terwijl het gebouw dat wel zou willen. Uiteindelijk hebben we besloten ons op de vlakke te houden.’

Dat doen ook de Vrienden van het Openluchtmuseum. Terwijl ‘iedereen’ zich bemoeide met de plek van het Nationaal Historisch Museum, hielden de Vrienden van het Openluchtmuseum een absolute stilte in acht, vertelt voorzitter Jo Michiels. De vereniging bestaat meer dan zestig jaar en telt 12.500 leden. En hoewel de Vrienden zich niet met politieke issues bemoeien, is hun ledenaantal wel een direct gevolg van de politiek. In die zin is een vergelijking met Het Gelders Orkest op zijn plaats.

In plaats van directe politieke invloed streven de meeste Vriendenverenigingen naar zoveel mogelijk leden. Een grote groep weerspiegelt het draagvlak en dat kan een instelling gebruiken bij haar politieke lobby. ‘Het is de voetafdruk van het orkest in de regio’, zo verwoordt Anita van Dijk, directiesecretaris van Het Gelders Orkest, het belang.

Voor sommige instellingen fungeert de Vriendenvereniging ook als financiële sponsor. Volgens René Schulze, secretaris van de Nederlandse Federatie van Vrienden van Musea, hebben vooral kleinere organisaties baat bij de inkomsten van de Vrienden. Bij grotere musea zijn de kosten dermate hoog dat een financiële bijdrage niet veel zoden aan de dijk zet. ‘Wij hebben drie jaar geleden gezegd dat wij er primair zijn voor het draag-

vlak. Geld verdienen is leuk, maar heeft vooral voor de wat grotere instellingen geen prioriteit.’

Toch is dat geen wet van Meden en Perzen. De Vriendenclubs van het Holland Festival en Foam zorgen ook voor financieel draagvlak. Bij de Board of Governors en Foam Fund gaat het om aanzienlijke bedragen die wel degelijk verschil maken. Geld van Foam Fund werd geïnvesteerd in Foam Editions – de galerie-ruimte van het museum – die inmiddels meer dan selfsupporting is.

Ook de Vriendenorganisatie van het Concertgebouw en het Koninklijk Concertgebouworkest biedt financiële steun. De bijdragen die de afgelopen jaren aan orkest en gebouw werden geschonken, liegen er niet om. Gemiddeld gaat het om 150 duizend euro per instelling, met een uitschieter, een paar jaar geleden, naar vijf ton elk.

De Vrienden van het Openluchtmuseum geven geen inzicht in de cijfers, maar ook daar gaat het om royale bedragen. Bij de verzelfstandiging in de jaren tachtig werd de inventaris van de winkel verkocht en ging de opbrengst naar de Vrienden. Dat bedrag is de afgelopen jaren tot een fors kapitaal gegroeid. Donaties worden omgezet in aankopen. Zonder de Vrienden was bijvoorbeeld de watersnoodwoning uit Raamsdonksveer (1953) niet aangekocht.

Financieel nog niet interessant is de Young Circle die het Holland Festival begin dit jaar oprichtte. Dat is een groep jonge mensen tussen de 20 en 40, die binnen hun eigen netwerk het festival promoten. Doel is het aandeel ‘jongeren’ onder het publiek te vergroten. Deze ‘vrienden’ betalen geen contributie. Met hun lidmaatschap van de Young Circle tonen ze hun betrokkenheid en verspreiden het Holland Festival zijn draagvlak. Ook hier is de deelnemers nadrukkelijk gevraagd de festivalorganisatie van advies te dienen over de manier waarop deze groep geworven kan worden. Uit een van de eerste

vergaderingen kwam bijvoorbeeld de opmerking dat een korte promotieclip dringend gewenst is.

Vergrijzende vrienden

Veel traditionele Vriendenorganisaties hebben moeite het ledenbestand op peil te houden. Het vergrijst. ‘Mensen hebben veel te doen’, constateert Schulze. ‘Vooral de leeftijdsgroep tussen de 30 en 45 met banen en gezin is moeilijk te porren.’

Uitzondering op deze regel vormt de Vereniging Vrienden van het Concertgebouw en het Koninklijk Concertgebouworkest. Met dertienduizend leden is dat niet alleen de oudste, maar ook de grootste culturele Vriendenvereniging van Nederland. Twee jaar geleden vond het 75-jarig jubileum plaats. Samen met de jongerenorganisatie Entree hebben orkest en gebouw twintigduizend Vrienden. Dat moet volgens het beleidsplan de komende jaren naar dertigduizend stijgen. Via sociale netwerken als Hyves, LinkedIn en Facebook en samenwerking met andere ledenorganisaties hoopt Paardekooper op jonge aanwas. ‘Dat is goed voor de doorstroming van de generaties.’

Sociale media vormen een goed middel om ‘vrienden’ te maken, maar bij deze vriendschap vindt geen financiële transactie plaats. De digitale vrienden laten zien hoe

populair een instelling is en zorgen zo voor draagvlak. Maar of veel vriendenverenigingen op deze manier werven, is een vraag die waarschijnlijk een ontkennend antwoord krijgt.

Weinig samenwerking

Alleen de museumwereld kent een overkoepelende Vriendenvereniging – de Nederlandse Federatie van Vrienden van Musea, opgericht in 1982. Deze federatie vertegen-

Sociale media vormen een goed middel om nieuwe ‘vrienden’ te maken

woordigt tweehonderd Vriendenorganisaties met samen tienduizenden Vrienden. Het gebrek aan samenwerking in andere sectoren heeft te maken met de enorme verscheidenheid in de kunsten. Bovendien, vriendenorganisaties bestaan doorgaans uit vrijwilligers, die de eigen club dienen. Het optuigen van een overkoepelende organisatie voor een algemeen belang vereist te veel tijd en mankracht. Bestuurders maken zich sterk voor hun eigen museum, orkest et cetera, maar hoeven geen brede cultuurminnaars te zijn. Aansluiting bij een brede organisatie die opkomt voor de cultuursector als geheel is voor hen waarschijnlijk een ver-van-mijn-bed-show. Een gezamenlijke vuist zit er vooralsnog niet in. Met het oog op de verbreding van het draagvlak voor cultuur lijkt dit een gemiste kans.

De Federatie van Vrienden van Musea organiseert twee keer per jaar een ledendag met jaarvergadering. Ook zijn er workshops en worden er adviezen gegeven, bijvoorbeeld

Sandra Jongenelen

is freelancejournalist en schrijft onder meer voor *Kunstbeeld* en *HP|De Tijd*

op fiscaal gebied en over de opbouw van een vrijwilligersorganisatie. Iedere twee jaar reikt de federatie een onderscheiding uit aan een vrijwilliger van een van de aangesloten Vriendenorganisaties.

De andere sectoren kennen zoals gezegd geen overkoepelende organisaties. Sinds een jaar of vijf komen wel vertegenwoordigers van Vriendenorganisaties van orkesten jaarlijks bijeen om over de (on)mogelijkheden te praten, vertelt Anita van Dijk van HGO, die de bijeenkomst afgelopen zomer organiseerde. Het is geen platform, maar een uitwisseling van ideeën en *best practices*. Met tien Vriendenorganisaties en één afmelding was de laatste bijeenkomst een groot succes.

Opvallend is dat nieuwe Vriendenorganisaties wel een jongere generatie aan zich weten te binden: veertigers, maar soms ook twintigers. Dat geldt bijvoorbeeld voor Foam. De drie Vriendenclubs, die elk zijn toegesloten op een andere doelgroep, weer spiegelen de leeftijd van museumbezoekers. 70 procent van het publiek is tussen de 20 en 40 jaar oud.

Jongeren, maar ook ouderen meldden zich massaal aan als Vriend bij de Hermitage. In twee jaar tijd noteerde de vriendenvereniging 5.500 leden. Het geheim schuilt volgens Martijn van der Velden in marketing en privileges. 'Mensen gaan voor voordeeltjes en willen graag een museum zonder subsidie steunen. Dat vinden ze bewonderenswaardig. Eenmaal Vriend hoeven ze niet meer buiten in de rij te staan. En in tegenstelling tot de reguliere bezoeker is hun kopje koffie in de Vriendenlounge gratis. Daarbij vinden ze het leuk om te horen bij een organisatie waarmee het goed gaat, een *winning team*.'

Onder de Vrienden van het Rijksmuseum bevinden zich veel *empty nesters* – mensen van wie de kinderen het huis uit zijn – en 'jongeren' tussen de 35 en 45. De aanwas gaat vooral via mond-tot-mondreclame, vertelt Marilène van Oranje. Er zijn nu slechts veertienhonderd

leden, maar na de heropening van het museum start een wervingscampagne. Rond 2014 verwacht Van Oranje vijfduizend vrienden, die in het nieuwe gebouw terecht kunnen in een *Friends Room*.

Zo'n speciale Vriendenkamer waaide over uit de VS en is hier betrekkelijk nieuw. De Hermitage heeft er ook een. De Vriendenlounge is gehuisvest in de regentenkamer, die volgens de website 'weleens de mooiste eetkamer van Amsterdam zou kunnen zijn'. Vanuit deze regentenkamer hebben de Vrienden een prachtig uitzicht op de Amstel en de Walter Suskindbrug. Even wanen ze zich regenten, al bedrijven ze geen politiek.

Literatuur

- Schoonenboom, M. (2006) 'Voorrang voor vrienden: geldschietters gezocht'. In: *de Volkskrant*, 24 augustus.
 Terlouw, J. (2010) 'De kunsten zijn een houvast in een boosaardige wereld'. In: *de Volkskrant*, 20 november.

Noot

- 1 www.youtube.com/watch?v=ibSPCW-JJko. Schoon doelt met deze opmerking op twee werken van Albert Cuyt die het museum dankzij de Vriendenvereniging aan de collectie kon toevoegen.